

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α'

30 ΙΟΥΛΙΟΥ 1877

ΤΕΥΧΟΣ 7

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΠΑΡΑΜΟΝΑΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΘΜΩΝ ΕΞΕΓΕΡΣΕΩΣ, ΚΑΙ ΕΠ' ΑΥΤΗΣ
ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ *

Ότε οί Τούρκοι τέλος πάντων κατεσκήνωσαν έν μέσω τών καθημαγμένων έρειπίων τής Γραικο-Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στιγμιαίον θάμβος κατέλαβε τούς Έλληνας, και δυστυχώς οί πλούσιοι και οί λόγιοι ήρξαντο διασπαιρόμενοι άπ' Ανατολών προς Δύτιν και 'Αρκτον' τότε πάλιν έτιμήθη και έθαυμάσθη τό 'Ελληνικόν έθνος υπό τής 'Εσπερίας, τήν οποίαν εξεπαίδευσε και έφώτισεν. 'Αφ' έτέρου ό έν αύτῇ τῇ κοίτῃ του παραμείνας 'Ελληνισμός, άμέσως σχεδόν ανάκύψας, και επί τών όρέων κατεσκήνώσας κατά τόν μέγαν και πολυχρόνιον κλύδωνα, καρτερικώς υφίστατο τό σκληρόν μαρτύριον, ήνδρυστα διωκόμενος, και έναλλάξ νικών και νικώμενος, διετηρήθη άρικτος και άκέραιος. 'Ηγωνίσατο δέ τό ήμέτερον έθνος υπέρ Πίστεως και Πατρίδος άπ' αύτῆς τής ήμέρας τής πολιτικῆς καταπτώσεως, και διά τοῦ Σταυροῦ και τής ρομφαίας έν μέρει άνεκτήσατο τήν 'Ελευθερίαν. 'Εκτοτε άρχεται τό μικρόν μαρτυρολόγιον τών Χριστιανικῶν τής Τουρκίας λαών, και σπιθαμή γῆς δέν υπάρχει μή πατισθεῖσα υπό 'Ελληνικοῦ αίματος, οὔδ' έτος σχεδόν παρήλθεν έκτοτε μέχρι τοῦ μεγάλου και ιεροῦ ήμῶν 'Αγώνος, χωρίς νά διαμαρτυρηθῇ διά τῶν όπλων γωνία τις τοῦ Πατρίου 'Εδάφους' διότι ή άγάπη τής 'Ελευθερίας είναι έμφυτος έν ταῖς καρδίαις τῶν ανθρώπων, και όσάκις ή κοινωνική κατάστασις δέν παρέχει άποχρώσας υπέρ αύτῆς έγγυήσεις, ό κοινωνικός βίος αποκαθίσταται ζυγός βαρύς. Προς τούτοις οί 'Ελληνες πάντοτε συνετάχθησαν μετά τῶν έχθρῶν τῶν 'Οθωμανῶν, και κατά τόν 15ον, 16ον, και 17ον αἰῶνα έπολέμησαν άνδρείως, υπηρέτησαντες εις τούς στρατούς και

* 'Ανεγνώσθη έν τῇ Σολλεύγῃ τῇ 30 Μαΐου 1877.

εἰς τοὺς στόλους τοῦ Πάπα, τῶν Βασιλέων τῆς Ἰσπανίας, καὶ ἰδίως τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας. Πλὴν αἱ μεγάλαι τῆς Εὐρώπης Δυνάμεις ἀνέκαθεν ὑπὸ τῆς ἀντιζηλίας διηρημέναι, καὶ πρὸς ἀλλήλας δυσπιστοῦσαι ἐνεκα ἰδιοτελῶν σκοπῶν, πρὸ πάντων δὲ ἐνεκα τοῦ ἀσπόνδου τῶν δύο Ἑκκλησιῶν μίσους, οὐδέποτε εἰλικρινῶς καὶ σπουδαίως συνέδραμον εἰς τὰς ἐπανειλημμένας ἐξεγέρσεις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἡ ἐπισημότερα ἀπόπειρα ἐγένετο κατὰ τὸ 1769, ὅτε φημιζομένων τῶν κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμων καὶ κατορθωμάτων τῆς ὁμοδόξου Ῥωσίας διὰ τινος Παπαιοπούλου ἢ Παπάζογλου, διατελοῦντος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐζήτησαν προὔχοντες τινες τῆς Πελοποννήσου τὴν προστασίαν τῆς αὐτοκρατορίας Αἰακερίνης, καὶ ὑποσχεθείσης αὐτὴν ἐδέχθησαν συνεπείᾳ τούτου κατηλθόν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θάλασσας οἱ ἀδελφοὶ Ὀρλώφ, ἀλλ' οὐχὶ ἐγκρίτως πρὸς τούτοις, διὰ τὴν σπάνιν καὶ τὴν ἀτέλειαν τῶν μέσων, ὡς καὶ δι' ἄλλας δυσχερεῖς περιστάσεις, καὶ μὴ ἔχοντες ἀρκούσας δυνάμεις, οὔτε καλῶς, οὔτε τῶν ἐλπίδων ἀξίως διώκησαν τὰ πράγματα, ὥστε ἐνεκα τοῦ ἀτυχοῦς τούτου κινήματος κατεστράφη καὶ ἡρημώθη ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν.

Αἱ συχναὶ ἀλλὰ μονομερεῖς αὗται ἀπόπειραι δὲν ἐτελεσφόρησαν, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ φέρωσι καλὸν τι ἀποτέλεσμα, εἴτε γινόμεναι ἐκ διαλειμμάτων καὶ ἄνευ προηγουμένης τινὸς συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, εἴτε διότι δὲν εἶχεν ἔτι καλῶς ὀριμᾶσαι ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως. Ὅτε ὁμως ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ὃ ἐστὶν ὅτε ὁ ἀπαιτούμενος βαθμὸς τῆς προόδου τοῦ ἔθνους καὶ τῆς στασιμότητος τοῦ ἄλλου τῶν συζώντων, ἀλλὰ μὴ συμμιγνυομένων ἔθνων, τότε οὐδὲν πρόσκομμα ἀνέστειλε πλέον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας.

Ἀναντιρρήτως, ἡ μεγάλη τῶν Γάλλων ἐπανάστασις παρήγαγε πρῶτον καὶ ἔσως πρόωρον προόδου βῆμα εἰς τὴν ἡμετέραν παλιγγενεσίαν. Περὶ τὰ ἔτη 1796—97 ἐν Βουκουρεστίῳ Ῥήγας ὁ Φεραῖος, ὁ Κοραΐς ἐν Πάρισίῳ ἀπὸ τοῦ 1800, πλείστοι ἄλλοι λόγιοι ἐν περιοδικαῖς συγγράμμασιν, οἷα ὁ *Λόγιος Ἑρμῆς* καὶ ἡ *Καλλιόπη*, κληρικοὶ καὶ διδασκαλοὶ, πάντες κατείχοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πυρετώδους ἔρωτος, ὅστις ἐνδομύχως ἐθέριμνε τὴν καρδίαν των, ὥστε πάντες παντοιατρόπως συνέτρεχαν καὶ συνέπραττον, τὸ κατὰ δύναμιν ἕκαστος, πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1812—13 ἰδρύθη ἡ Φιλόμουσος Ἑταιρία, ζητὸν ἔχουσα σκοπὸν τὴν ἐξάπλωσιν τῆς παιδείας καὶ τὴν διατήρησιν τῶν λειψάνων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, καὶ αὕτη ἐγένετο, οὕτως εἰπεῖν, ἡ μαῖα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821· ἐπειδὴ κατὰ μίμησιν τῆς Φιλομούσου Ἑταιρίας, ὁ ἐν Ὁδησσῷ Σκουφᾶς, κατὰ τὸ 1814, φαίνεται ὁ πρῶτος συλλαβὼν τὴν ἰδέαν συστάσεως Πολιτικῆς Ἑταιρίας, ἣν ὠνόμασεν Ἑταιρίαν τῶν Φιλικῶν, καὶ ὁ Ἰω. Καποδίστριας, τότε ὁπουργὸς τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, πασίγνωστος προστάτης τῆς Φιλο-

μούσου Ἑταιρίας, ἐπιθυμῶντο ἐπιτηδεύειν ὡς μυστικὸς καὶ ταύτης προστάτης ἔθεν, ὡς ἐκ τούτου, οἱ πλείστοι τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἱστορικῶν ἀποδίδουσι τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821 εἰς Ῥωσικὰς ὑποκινήσεις.

Οὕτως, ὀλίγοι τινὲς ἄνδρες, οἷος ὁ Σκουφᾶς, Ἀναγνωστόπουλος, Ξάνθης, Θεμελῆς, Τσακάλωφ, Σέκερης, Δικαῖος, Πατσιμάδης, Λεξέντης, Γαζής, Κομνιόπουλος, Περόραιος, κλπ., οὔτε πλούτου, οὔτε ἐπιρροῆς τινος, οὔτε μεγάλῃς παιδείας κάτοχοι, ἀλλὰ θερμοὶ καὶ ἀνυπόμονοι, ἐκ τοῦ παραδείγματος ἐκείνης, οἶοναὶ προκληθέντες, καὶ ἄμεσον σκοπὸν προθέμενοι τὴν δι' ἐπαναστάσεως ἔργῳ καὶ ἐν ὅπλοις ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, ἐσχλημάτισαν καὶ διοργάνωσαν τὴν *Φιλικὴν Ἑταιρίαν*. Οἱ ἀρχηγοὶ καὶ θεμελιωταὶ αὐτῆς προσεποιοῦντο ὅτι ἦσαν ἀπλᾶ αὐτῆς μέλη, καὶ ἐπιμελῶς κρύπτοντες τὴν δῆθεν μυστικὴν ἀρχὴν, ἔθεσαν τὴν Ἑταιρίαν ὑπὸ τὸ μυστηριῶδες ὄνομα ἀγνώστου καὶ ἀνυπάρχοντος ὑπερτάτης ἀρχῆς, ὑπαινιττόμενοι τὴν αὐλὴν τῆς Ῥωσσίας. Παράδοξον δὲ εἶναι ὅτι τὸ μυστήριον τῆς Ἑταιρίας οὔτε πρὸ τῆς ἐκρήξεως οὔτε μετὰ τὴν ἐκρηξίν τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπεκαλύφθη, καὶ τὰ πάντα μέχρι τῆς σήμερον μένουσιν ἀμφίβολα, ὡς ἀμφίβολον ἐπίσης μένει ἂν καὶ τὰ μέλη αὐτῆς τῆς ἀρχῆς πάντα ἐγίνωσκον ἀκριβῶς καὶ βεβαίως τὰ πάντα. Ἰσως συνέβη τοῦτο διότι ἐξηφανίσθησαν τὰ ἔγγραφα οὐ μόνον τῶν κατὰ τόπους ὑποδεσπτέρων κέντρων τῆς Ἑταιρίας, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων προσώπων ἐκ τῶν λαβόντων εἰς αὐτὴν μάλλον ἢ ἦττον ἐνεργὸν μέρος. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821· ὥστε, χωρὶς νὰ κληθῶμεν διὰ τοῦτο σφοδρὰ εὐσεβεῖς ἢ δεισιδαίμονες, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὄντως μόνη ἡ χεὶρ Κυρίου ἔσωσε τὸν Ἑλληνισμόν. Οὐδὲν ἦττον, ἐν πολλαῖς ιδιωτικαῖς καὶ δημοσίαις περιστάσεσιν, οὐδὲν ἄλλο πρὸς ἐπιτυχίαν ἀπαιτεῖται εἰμὴ τόλμη, ἀπόφασις καὶ αὐταπάρνησις. Εἴθε δὲ ἀναφανῶσι καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ διάδοχοι ἄξιοι τῆς πατριωτικῆς αὐτῶν ἀρετῆς, πρὸς σωτηρίαν τοῦ τὰ πάντα σήμερον κινδυνεύοντος Ἑλληνισμοῦ, καὶ πρὸς τὴν αἰσίαν περραίωσιν τῆς μὴπω τελειωθείσης ἐπιχειρήσεως τῶν ἡμετέρων πατέρων.

Σκιαγραφήσαντες τὴν κατὰστασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Ἀγῶνος, θέλομεν νῦν προσπαθῆσαι νὰ ἐξετάσωμεν ὁποῖατις εἶναι ἡ δρᾶσις τοῦ Ἐμπορίου ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, καὶ ποίας δυνάμεις ἡ φιλοπονία καὶ ἡ φιλοτεχνία αὐτοῦ ἐχορήγησαν αὐτῇ.

Ἡ Ἑλλὰς περιλαμβάνουσα ἐν τοῖς ὁρίοις αὐτῆς χώραν ὀλίγην, καὶ ταύτην πετρῶδη καὶ ἄγονον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, περιβεβημένην δὲ πανταχόθεν σχεδὸν ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ὀφείλει, χάριν τῆς τροφῆς τῶν ἰδίων τέκνων, νὰ πάλαιμ' ἀντὶ πάντοτε πρὸς τὴν πενίαν· ἐκ τῆς πάλης δὲ ταύτης προσκτάται τὴν σοφίαν ἐκείνην καὶ τὴν ἀοκνον δραστηριότητα, ἥτις καθοδηγεῖ τὰ τέκνα αὐτῆς εἰς εὖρεσιν βίου εὐδαιμονεστέρου, ἢ ὅσον συγχωρεῖ τὸ τῆς γῆς αὐτῆς ἄγονον καὶ τραχὺ ἔδαφος. Μὴ δυνάμενοι λοιπὸν οἱ Ἕλληνες νὰ ἔχωσι τὰ πρὸς ζωὴν καὶ ὑπαρξίν μέσα ἐκ τῆς χέρσου γῆς διὰ τὴν ῥηθείαν αὐτῆς ποιότητα,

ἀναγκάζονται νὰ στρέψωσι τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν εἰς τὸ περιχλῦσον τὴν χώραν τῶν ὑγρὸν στοιχείον, ὅπερ εὐρὺ καὶ ἐλεύθερον καθ' ἑαυτὸ, ὀρίζεται ἐκχέτοτε κατὰ βούλησιν ἢ κατ' ἀνάγκην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν. Ταύτου ἕνεκα οἱ μὲν πρόγονοι ἡμῶν ἐξέτειναν τὰ ὅρια τῆς αὐτῶν ἐνεργείας μέχρι τῶν περάτων τῆς τότε πλωίμου θαλάσσης, οἱ δὲ ἡμέτεροι ὅπου γῆς καὶ ἐν βουληθῶσι νῦν προσπελάζουσι τὰ μικρὰ αὐτῶν σκάφη καὶ ἐγκαθιστῶσι τὰ ἐμπορικὰ τῶν Πρακτορεῖα. Ὅποιον δὲ καὶ ὅπως τὸ ἐντεῦθεν ἐθνικὸν καὶ ἰδιωτικὸν κέρδος πικρὰ τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἡμῖν σήμερον, παντὶ δῆλον, καὶ οὐδεὶς ἀναιμένει νὰ μάθῃ παρ' ἐμοῦ.

Ἀδελφον πότε ἀνερχέτη ἐκ νέου τὸ ἐμπόριον ἐν τῇ δεδουλωμένῃ Ἑλλάδι; ἀλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει ποτὲ δὲν ἠφρανίσθη ἐντελῶς. Ἐν ταῖς μεσογείοις ὁμῶς ἐπαρχίαις ἀπὸ τοῦ Δουνάδεως μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἐνθα εἶχε σταματήσῃ ὁ Τουρκικὸς χεῖμαρρος, εἶχεν ὁλοσχερῶς καταστραφῇ, ὅχι μόνον ἕνεκα τῶν πολέμων τῆς κατακτήσεως τοῦ 14^{ου}, μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῶν σταχυοφορικῶν πολέμων καὶ τῶν λοιπῶν φραγκικῶν ἐπιδρομῶν. Οἱ ἐπιτυχεῖς τῶν Σουλτάνων πόλεμοι, ἀπὸ Μωάμεθ τοῦ Β' μέχρι Σελίμη τοῦ Β', ἦτοι μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 16^{ου} αἰῶνος, ἀναμφιβόλως συνέδραμον εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Καὶ τινούτι, ἐν τούτῳ τῷ διαστήματι παρατηρούμεν μὲν τοὺς χριστιανικοὺς τῆς Γουρλίας λαοὺς ὑποκύπτοντας ὑπὸ τὸν ἀπεριόριστον τῆς αὐθακρισίας ζυγόν, ἀλλὰ καὶ ὅτι τότε πρῶτον ἠδυνήθησκον νὰ ἔχωσι σώαν τὴν ζωὴν ἀντὶ τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐπιβληθέντος χαρτασιού ὑπὸ δὲ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ῥεαγια ἦτοι ὑποτεταγμένου δούλου, τότε ἤρξαντο μορφούμεναι αἱ κοινότητες ὑπὸ κυβέρνησιν εἰς ἄλλον καταθλιπτικὴν, ἀλλὰ καὶ λίαν ὦνιον, οἰονεὶ λέγουσαν: «ῥεαγιαῖδες, ἐργάζεσθε, καὶ θέλομεν σὰς πωλήσει ὅσας ἀνέσεις καὶ ὅσας ἀσφαλείας δυνήθητε ν' ἀποτίσχητε».

Ἀληθῶς δὲ ἄρα ὡς κατ' ὄρθου οἰκογένειά της διὰ τῆς φιλοπονίας νὰ ἐνοικιάσῃ κτήμιά τι, καὶ ἀκολούθως νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν σειράν τῶν ἰδιοκτητῶν (οἰκοκυρέων), ἠγόραζε Σπαχήν, ὃ ἐστὶν ἐτίθετο αὕτη μεθ' ὅλων τῶν ὑπαρχόντων αὐτῆς, καὶ ἀντὶ ἀδρατάτης ἀμοιβῆς, ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐνὸς ἱππέως, ἔχοντος τιμάριον ἐπὶ τῆς κατακτηθείσης γῆς. Ὁ σπαχὴς οὗτος ἦτο διὰ τὴν χριστιανικὴν οἰκογένειαν ὡς ὁ ποιμενικὸς κύων, προφυλάττων αὐτὴν κατὰ πάσης βιαιοπραγίας καὶ ἀπαιτήσεως τῶν Βέρδων καὶ τῶν Ἀγάδων κατὰ τῶν ἀγγαριῶν τοῦ Καδῆ, καὶ κατὰ τῶν ἀρπαγῶν τῶν στρατιωτῶν.

Ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ προστασία αὕτη ἦτο λίαν δαπανηρὰ, ἰδίως ἐν τοῖς κεντρικοῖς μέρεσι τῆς Ρούμελης, ὅπου μόνη ἡ διέξοδος τῶν στρατευμάτων, συχνὰ μεταδαινόντων πρὸς πόλεμον πέραν τοῦ Δουνάδεως, διετῆρει αὐτὰ ἐν διηνεκεῖ καταστροφῇ, αἱ μὲν δυνάμεναι ν' ἀγοράσωσιν οἰκογένειαι τὴν προστασίαν σπαχῇ, ἠναγκάζοντο νὰ καταφύγωσιν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων, καταγινόμενοι εἰς τὴν κτηνοτροφίαν. Ἠνωμένοι εἰς μικρὰς κοινότητας, ἐπλήρη-

νον κατ' ἀποκοπήν τὸ χαράτσι, δηλαδή ἀπελάμβανον ἀπὸ κοινοῦ τῆς προ-
στασίας Βέη τινός, συμβιβάζουσιν μετ' αὐτοῦ ὅπως ἀποτίνωσιν ἐτησίως χρη-
ματικὴν τινα ποσότητα, ἀμετάβλητον ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ ποσότης αὕτη
καθ' ἣν ἐποχὴν ἐγένετο ὁ συμβιβασμός ἦτο ἐξ ἀνάγκης ἀνωτέρω τοῦ ἀριθ-
μοῦ τῶν φορολογουμένων ἀνδρῶν, διό καὶ ὁ Βέης εὕρισκε συμφέρον ν' ἀνδε-
χηται τὴν προστασίαν αὐτῶν· ἀλλ' ὅτε ἤρξανεν ὁ πληθυσμός, ὅπερ φυσικῶς
ἐπῆρχετο ἀπὸ αὐξανομένη τῇ εὐζωίᾳ, οἱ ρεαγιάδες εὕρισκον ἐπίσης ὄφελος
ἐκ τοῦ συμβιβασμοῦ τούτου, καθὼς πληρόνουντες ὀλιγωτέρους φόρους, ἐνῶ ἐ-
πλούτουν περισσότερο. Οὕτω, καθ' ὅλα τὰ ὀρειὰ μέρη τῆς Ρούμελης ἦρ-
ξατο ὀργανιζόμενον τὸ ἐμπόριον τῶν κτηνῶν καὶ τῶν μαλλίων, ἐμπόριον ὅπερ
ἢ κακὴ διοίκησις καὶ αἱ βιαιοπραγίαι δὲν κατίσχυον ποτὲ νὰ καταστρέψω-
σιν, ὡν ἔμφυτος τοῦ τόπου ἐκείνου πλοῦτος, μὴ μεταβαλλόμενος ἐκ τῆς κα-
κῆς καλλιέργειας, καὶ ἐξαρτώμενος ἐν τῇ φυσικῇ ἀφθονίᾳ, ὅπως κῦτομά-
του, τῶν βοσκημάτων.

Οἱ χριστιανοί, καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἕλληνες, συνεκεντροῦντο προσέτι κατὰ
προτίμησιν περὶ τῶν μεγάλων πόλεων, οἷαι ἡ Θεσσαλονίκη, αἱ Σέρραι, ἡ
Ἀδριανούπολις· οἱ δὲ Τούρκοι διοικηταὶ ἡναγκασμένοι ἦσαν πρὸς τακτικὴν
ἐπισίτισιν τῶν πόλεων, νὰ ἐπεκτείνωσιν εἰς ἀνέλεγον ἀπόστασιν τὴν προ-
στασίαν τῶν ἐπὶ τῆς γεωργίας. Ὅθεν τὰ χριστιανικὰ χωρία τὰ ἐν τῇ περιφε-
ρείᾳ τούτῃ συμπεριλαμβανόμενα, σπανίως ἐχρησίμευον ὡς ἐπισταθμὸς τῶν
στρατευμάτων. Ὁ πληθυσμός ἐπίσης τῶν πόλεων κατὰ μέγα μέρος συνεκρο-
τεῖτο ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου· ὁ συνεταιοισμός τῶν ἐργατῶν, αἱ συνε-
ργίαι (*ισνάφια*), σχεδὸν τὸ τρίτον τῶν διαφορῶν μετεπρατῶν, ὡς καὶ τῶν
ἐμπόρων, ἦσαν Ἕλληνες, καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιχειρήσεών
τῶν ἀπέναντον μικρότερα ἐμπόδια ἐν τῇ τυραννίᾳ τῶν Ὀθωμανῶν, ἢ ἐν τῷ
ἀνταγωνισμῷ τῶν Ἀρμενίων, τῶν Ἑβραίων, καὶ ἰδίως τῶν Φράγκων ἐμ-
πόρων.

Περὶ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ καὶ
τοῦ βαμβάκος εἰσήχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν. Αἱ ἀπόπειραι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ
δευτέρου τούτου φυτοῦ ἰδίως ἐτελεσφόρησαν εἰς τὰς κοιλάδας, αἱ βρέχει ὁ
Στρυμῶν, καὶ εἰς τὰς ἐκτενεῖς πεδιάδας τὰς περὶ τῶν Σερρῶν. Ἡ ἐπιτυχὴς
ἐκδοκὴ τῆς νέας ταύτης καλλιέργειας προσείλκυεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, εἰς
ἐκεῖνα τὰ μέρη πολλὸν λαόν, ἐνθα περὶ τὰ 300 χωρία χριστιανικὰ ἰδρύθησαν
ἐν βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι· ἦσαν δὲ τόσοι πλησιοὶ ἀλλήλων ὥστε, ὡς λέ-
γει παλαιὰς τις περιηγητῆς, μακρόθεν ἐφαίνοντο μᾶλλον ὡς σχηματίζοντα
μίαν ἀπέραντον πόλιν. Τὰ χωρία ταῦτα, πληρόνουντα ὀρισμένην τινα χρημα-
τικὴν ποσότητα ὡς χαράτσι, καὶ συνθηροισμένα κατὰ 30 ἢ 40, εἶχον τεθῆ,
ὡς τὰ τοῦ Αἰῶνος καὶ τῆς Ρωδοῦ, ὑπὸ τὴν προστασίαν Βέη ἢ Ἀγᾶ τινος
Τούρκου. Αὗται αἱ μεγάλαι τῶν ρεαγιάδων ὁμοσπονδίαι, χάριν τῆς αὐτῆς
προφυλάξεως, διετήρουν πλείστους τοχοδιώκτας χριστιανούς, Τούρκους ἢ Ἀλ-

θανούς, καὶ οἱ ἐπὶ κερκλῆς αὐτῶν τῶν σωμάτων Βένδες σπανίως ἀνεγνώριζον τὴν ἀρχὴν τῶν Πασάδων. Ἡ πεδιάς τῶν Σερρών καὶ ἡ κοιλάς τοῦ Στρυμόνος, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, συνήθως εἶχον ἐτησίαν συγκομιδὴν, ἀπὸ τοῦ 1787 μέχρι τοῦ 1797, 70 χιλ. δειμάτων βάρβακος (τῶν 100 ὀν.). Πᾶς τις εὐκόλως ἐννοεῖ πόσοι βραχίονες εἰργάζοντο ὅπως παραγάγῃσι τοσοῦτον γεωργικὸν πλοῦτον, καὶ ὅποια ἐμπορικὴ ἀνάπτυξις ἐπήγαγεν ἐξ αὐτοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἐκθέσωμεν καὶ ἄλλα τινὰ θέλομεν ἐπανέλθει εἰς τὰς συνεπεῖς τοῦ γεγονότος τούτου.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς καλλιέργειας τοῦ καπνοῦ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἀπέδωκε ἥττον ἐπικερδῆς τῷ Ἑλληνι ἢ ἡ τοῦ βάρβακος, διότι οἱ Τούρκοι, παρατηρήσαντες ὅτι αἱ σπειρόμεναι μὲ καπνὸν ἀντὶ σιτηρῶν γαῖαι ἀπέδιδον διπλασίαν πρόσοδον, ἰδιοποιήθησαν σχεδὸν ὅλοςχερῶς τὸν νέον τοῦτον κλάδον τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας· οὐχ ἥττον δὲ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Σερρών, τοῦ Γενιτσέ, καὶ λοιπῶν ἄλλων ἀγορῶν εὗρισκαν αὐτὴν μικρὰν ἀποζήμιωσιν ἀσχολούμεναι εἰς τὴν μετακομιδὴν ἢ τὴν ἐξαγωγὴν τῶν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καλλιεργουμένων καπνῶν.

Πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀζιοῦ, δυτικῶς συνόρου τῆς Ρούμελης, ὁ γάλλος Φωριέλ δεικνύει ἡρὲν ἐν ταῖς μᾶλλον ἀποκέντροις αὐτοῖς σταθμοῖς, τὰ στρατιωτικὰ ταῦτα σώματα τῶν Ἑλλήνων σπανίως ἐν εἰρήνῃ διατελούντων μετὰ τῶν Τούρκων. Θεωροῦντες ἀπλῶς ὅσα ἀναφέρει περὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως, περὶ τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἐθίμων, τῶν ἀνδραγαθημάτων τῶν πολεμικῶν τούτων, ἠθέλομεν πιστεύσειν ὅτι εἰσὶν οἱ μόνοι κάτοικοι τοῦ Πηλίου, τῆς Ὀσσης, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου· ἀλλ' ὅμως ἐν τοῖς αὐτοῖς ὅρεσιν ἔζη ἐπίσης πληθυσμὸς ἑξίστου ἑξίως προσοχῆς ὡς οἱ Κλέφται· ὁ πληθυσμὸς οὗτος, πιθικνῶς ὅλως δεδομένος εἰς τὴν ἀσκησιν τῶν ὅπλων πρὶν ἢ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Τούρκων, ἔκτοτε εἶχε κατὰ πλεῖστον μέρος καταθέσειν αὐτὰ, καὶ κατ' ἑκείναις κάμπολλα εὐημεροῦντα χωρία τῆς Θεσσαλίας, ἀσχολούμενα περὶ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ὧν γνωστότατα εἶναι τὰ Ἀμπελάκια, ἡ Ζαγορά, τὸ Μέτσοβον, κλπ.

Ἀδύνατον ἀκριβῶς νὰ προσδιορίσωμεν κατὰ πόσιν ἐποχὴν ὑπετάγησαν τὰ μέρη ταῦτα, ἢ ν' ἀναφέρωμεν τὰς συνθήκας αὐτῶν μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν· βέβαιον εἶναι μόνον ὅτι πληρόντες ἐτησίως ὀρισμέναν τι χρηματικὸν ποσὸν ὡς χάρατσι, ἀπελάμβανον εἰς ἀνταλλαγὴν τὸ δικαίωμα ν' αὐτοδιοικῶνται ὅλως ἀνεξαρτήτως τῆς Τουρκικῆς ἀρχῆς, ἥτοι χωρὶς νὰ ἔχωσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν Βεδῆν, Πασᾶν ἢ Τούρκους ἢ Ἀλβανούς στρατιώτας. Ἡνωμένοι κατ' ἀριθμὸν μᾶλλον ἢ ἥττον μέγαν, ἀνάλογον πρὸς τὴν σημασίαν τῶν χωρίων, εἶχον ὡς ἀρχηγούς τοὺς γνωστοὺς Δημαγέροντας, κατ' ἐνικυτὸν ἀναγενομένους, καὶ ἐντολὴν ἔχοντας νὰ διατάξωσι, νὰ διανέμωσι τοὺς φόρους, νὰ ἐπιτηρῶσι τὰ μεταξὺ τῶν χωρίων συμβόλαια, καὶ νὰ διατελῶσιν εἰς σχέσιν μὲ τὴν Ἀρχὴν διὰ τοῦ Τούρκου πράκτορος, διατρέσαντος ἐπὶ σούτῳ ἐν μέσῳ

αὐτῶν, ἀλλ' ἄνευ ἐξουσίας τινός. Τὰ μικρὰ οὕτως εἶπεν δημοκρατικὰ ταῦτα κράτη εἶχον προσέτι καὶ ἐκκλησιαστικά τινεσὶ προνόμια, διότι ἀπ' εὐθείας ὑπετάσσοντο εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἐκκλησίαν. Ἡ ἑνοπλος ἀντίστασις κατ' ἀρχὰς ἐθεμελίωσεν αὐτὰ· εὗμεν δὲ νῦν εἰς ποῖον βαθμὸν εὐημερίας ἀνύψωσεν αὐτὰ τὸ ἐμπόριον.

Ποῖαι ἦσαν αἱ σχέσεις τῶν ἡρωϊκῶν Κλεφτῶν πρὸς τὰς φιλοπόνουσας ταύτας πολιτείας; Ἀθροισμα στρατιωτῶν Τούρκων ἢ Ἀλβανῶν ἐμισθοδοτεῖτο ὑπὸ τῶν ἐμπόρων ἢ τῶν γεωργῶν τῶν περιχώρων τῶν Σερρῶν, ὅπως ἦσαν οἱ στρατιῶται, οὓς ἐμίσθουν, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Βέηδων, οἱ ποιμένες τῶν χωρίων περὶ τὸν Αἴμον, τὴν Ῥοδόπην κλπ., ὡς ἦτο ἐπίσης τὸ σῶμα, ὅπερ ἐξησφάλιζε κατὰ τῆς διαρπαγῆς τὰς πλουσίας μονὰς τοῦ Ἀθῶ, τότε κατοικουμένης ὑπὸ πλέον τῶν δεκακισχιλίων μοναχῶν. Ἐκάστη ἐπὶ τῶν ὄρεινῶν τούτων πολιτειῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας ἐμίσθου ἐπὶ ἓν ἔτος σῶμα τι Κλεφτῶν, χρέος ἔχόντων νὰ ὑπερκαπίζωσι τὴν χώραν κατὰ πάσης ἐπιδρομῆς Τούρκων στρατιωτῶν, ὡς καὶ κατὰ πάσης ἀρπαγῆς τῶν Ἀρματωλῶν, οἵτινες, μένοντες ἄνευ τοιαύτης ἀσχολίας, ἠναγκάζοντο νὰ πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν διὰ τῆς ληστείας. Τῷ καιρῷ δ' ἐκείνῳ ἡ ὑπαρξίς τῶν Κλεφτῶν ἢ Ἀρματωλῶν δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἐν ὅπλοις διαμαρτύρησις κατὰ τοῦ κατὰ κτητοῦ.

Ἴδού ὅποιοι ἦσαν κατ' ἀρχὰς, ἦτοι μετὰ τὴν ὑπαδούλωσιν τοῦ Γραικο-Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, οἱ ἐμπορικοὶ πόροι τῶν ὄρεινῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων. Τὰ μέρη τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Πηλίου, τῆς Οἴτης, ἐν μέσῳ τῶν ἀφθονωτάτων βοσκημάτων τῆς Ἑλλάδος, ἦσαν κύρια πολυπληθῶν ποιμνίων, καὶ παρεχέμενον περιπλέον τὰ ποίμνια πλησιοχώρων ἐπαρχιῶν, καὶ αὐτῶν τῶν μωαμεθανῶν Ἀλβανῶν. Τὰ δὲ πρόβατα αὐτῶν ἦσαν ὀνομαστά διὰ τὴν ἐκλεκτὴν ποιότητα τοῦ κρέατος καὶ διὰ τὴν λεπτότητα τῆς τριχὸς των. Οἱ κάτοικοι ἐκείνων τῶν μερῶν ἦσαν ὅλως δεδομένοι εἰς τὴν ἐπιστάσιν τῶν ποιμνίων των, ὡς καὶ εἰς τὴν κατεργασίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν μαλλίων· μέρος αὐτῶν ἐπέμπετο διὰ τῆς Μικεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἄλλο δὲ μέρος εἰς Ἑνετίαν, διὰ τῶν λιμένων τῆς Δαλματίας. Πολλὰ ὄρη, τότε δρυμώδη καὶ γέμοντα παντοίων ζώων, ἰδίως λαγῶν ἔχόντων τρίχα μακρὰν, πυκνὴν καὶ ἀπαλὴν, παρεῖχον διὰ τοῦ κυνήγιου αὐτῶν σημαντικὸν εὐπόριον γουναρικῶν, τῶν ὁποίων ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο ἡ κεντρικὴ ἀγορά. Οἱ κάτοικοι πολλῶν χωρίων, καὶ πρὸ πάντων τῶν τῆς Πίνδου, ἐταξείδευον πρὸς βιοπορισμὸν, ὡς καὶ σήμερον ἐτι πράττουσιν οἱ κάτοικοι πολλῶν ὄρεινῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς τόπων. Νεοὶ ὄντες, κατέβαινον εἰς τὰς Ἑνετικὰς πόλεις τῆς Ὑπειρωτικῆς παραλίας, μετέβαινον εἰς τὰς νήσους, καὶ ἐκεῖθεν διεσπείροντο εἰς τὰς μεγάλας τῆς Ἰταλίας πόλεις, ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς Γερμανίας, μετερχόμενοι παντὸς εἶδους ἐπαγγέλματα· τὸ ἐμφυτον δὲ καὶ εἰς ἄκρον ἀνεπτυγμένον πνεῦμα τῆς τάξεως καὶ τῆς οἰκονομίας, μετὰ παρέλευσιν χρόνου

τινός, συνετέλει ὥστε σπανιώτατα ὑπέστρεφον εἰς τὴν πατρίδα ἄνευ μικρᾶς περιουσίας, καὶ τὸ βέλτιστον, μετέφερον συναίμα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ναυτικὴν ἀνάπτυξιν καὶ βαθύ σέβας πρὸς τὰς διαφόρους γνώσεις, ὧν ἦσαν ἐστερημένοι. Ἄλλη πάλιν μερὶς τῶν κατοίκων ἀπλῶς κατεγίνετο εἰς ἐμπορικὰς ἀνταλλαγὰς τῶν προϊόντων των μὲ τὰ ποικίλα ἐμπορεύματα ὧν εὕρισκοντο ἐπωδισμέναι· αἱ διάφοροι ἀγοραὶ Ἑνετικῶν πόλεων, Πάργας, Προβιάς καὶ Βουθρωτοῦ πρὸς δυσμὰς τῶν ὀρέων των, ὡς καὶ αἱ ἀγοραὶ Ἀκρίστης, Βιτωλίων, Θεσσαλονίκης πρὸς ἀνατολὰς αὐτῶν.

Τοιοῦτοι ἐν περιλήψει ἦσαν οἱ ἐμπορικοὶ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας πόροι· πρὸ τῆς τεκτικῆς τοῦ βάρβακος καλλιέργειας ἐν τῇ Μακεδονίᾳ. Δυσκόλον ὅμως εἶναι νὰ ὀρίσωμεν μέχρι ποίου βαθμοῦ προήχθη ἡ εὐημερία τῶν ὀρεινῶν μερῶν τῶν ἑπαρχιῶν τούτων· δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ ἐκ τῆς ὑπολήψεως ἧς ἐτύγχανον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν χώρῃ ὅπου τὰ πάντα γίνονται καὶ κατορθοῦνται διὰ τῆς προστασίας, μάλιστα δὲ διὰ τῆς μᾶλλον ὠνίου προστασίας, ὅπου ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει ἀναλογία μεταξὺ τῆς ἐπιστημότητος τῶν προστατευόντων καὶ τοῦ πλούτου τῶν προστατευομένων. Γινώσκομεν δὲ ὅτι τὰ ὀρεινὰ πεδία χωρὶς εἶχον, ὡς προστατὰς τὰ ὕψιστα πρόσωπα τοῦ Σερραγίου καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ Ζαγορά ἀπέτινεν εἰς τὴν Βασιλίδε Σουλτάννῃ ἐνίκυστον φόρον, ἵνα συγκαταριθμηταὶ εἰς τὰ ὑπ' αὐτὴν κτήματα· τὸ Μέσσοβον εἶχε προστατὴν τὸν Μουρτζή· αἱ ἀδελφαί, αἱ μεγάλαι γυναῖκες τοῦ Σουλτάνου εἶχον παρομοίαν πελατεῖαν, δι' ἧς πῶλλον οὐσιαστικῶς τὰ εἰσοδήματά των· καὶ ἐπειδὴ ἡ ὁσημέρσι πρόοδος τῶν ἐλευθέρων τούτων κοινοτήτων, ὡς ἦτο ἐπόμενον, διήγειρε τὴν πλεονεξίαν τῶν γειτόνων Πασάδων, τὸ σέβας ὅπερ ἐνέπνεον οἱ ὑψηλοὶ οὗτοι πάτρωνες, ἦσαν ὁπωσοῦν ἐγγύησις κατὰ πάσης προσβολῆς, καὶ καθίστα· σχεδὸν ἀνωφελὴ τὴν ἀνδρίαν τῶν Κλεφτῶν.

Ἐνῷ τὰ περίξ τῶν Σερρῶν χωρὶς ἐπλούτουν διὰ τῆς καλλιέργειας τοῦ βάρβακος, τὰ τῆς Ζαγοράς ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τῆς φυτείας τῶν συκομωρεῶν καὶ ἐν μικρῷ σχετικῶς διαστήματι, τὰ 24 χωρία αὐτῆς προσέφερον εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Θεσσαλονίκης τὸ μείζον μέρος τῆς ἐκεῖ κατ' ἔτος ἐκποιουμένης μετὰξῆς· ἀρκεῖ πρὸς τούτοις ν' ἀναφέρωμεν βιομηχανικοὺς τινας καὶ ἀγροτικοὺς πόρους, συντελοῦντας ὡσαύτως εἰς τὴν πρόοδον τοῦ Ἑλλήνου· τὸ μέλι, τὸ ἔλαιον, τὸ ἄρμιον (σουλουμάς), τὸ ὄπιον, ἡ σταφίς καὶ διάφορα πολυτίμα κόμματα ἀπετέλουν σπουδαῖα εἶδη συναλλαγῶν. Οὕτω βαθμὴδὸν ἐπανήρχετο ἡ ζωὴ ἐπὶ γῆς, ἥτις ἐφαίνετο προσωρισμένη νὰ μείνῃ ἐσκεῖ ἀριερωμένη εἰς τὴν λατρείαν τῶν ἐρειπίων. Ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταφορὰ τῆς καλλιέργειας τοῦ ἐρυθροδάχνου (ρίζαριου) ἐκ τῶν πεδιδάδων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔγεινεν ἀφορμὴν, κατὰ τὴν ἐνάρξιν τῆς παρελθούσης ἐκατονταετηρίδος, τῆς ἰδρύσεως βαρείων βαρβακίνων ὑποκαλύτων καὶ νημάτων, ἅτινα ἔδωκαν μεγίστην ὠθησιν εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς Θεσσαλίας. Τὰ πλεῖστα τῶν κατερχο-

μένων υδάτιων ἀπὸ τοῦ Πηλίου, τῆς Ὀσσης, τῆς Πίνδου, τῶν Ἀγρῶων, ἐφάνησαν καταλληλότερα ὥπως ἐντυπώσων ἐπὶ τοῦ βῆρυδακος τὰ χρώματα τοῦ ἐρυθροδάκτου, καὶ κατὰ συνέπειαν τὰ πλασιόχωρα αὐτῶν μέρη ἐκκλύφθησαν ὑπὸ ἐργαστηρίων· ἡ κοιλὰς τῶν Τερπῶν, παρέχοντα τὰς ἀρίστες πηγὰς, ἐχρησίμευσαν εἰς τὰ περίφημα τῶν Ἀμπελακίων ἐργαστήρια· ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι, πλούσιοι καὶ φιλόπονοι, ἀποκλειστικῶς κατεγίνοντο εἰς τὰ βικεϊά των, ὑπῆρχον περὶ τὰ 24 ἐργαστήρια, ἐν οἷς, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐσχίζοντο πλέον τῶν 2500 δαμάκτων βῆρυδακος (τῶν 100 ἀκάζδων), ἀμέσως ἀγοραζομένων ὑπὸ ἐμπόρων τῆς Βιέννης, τῆς Λειψίας, τῆς Δρέσδης καὶ ἄλλων πόλεων. Ἡ ἰδρυσις τῶν ἐκθέντων ἐργαστηρίων προηγήθη τῆς τῶν ὀνομαστοτέρων παρομοίων ἐργαστηρίων τῆς Γαλλίας, καὶ βικεϊς Ἕλληνας ἐξ Ἀμπελακίων ἦλθον εἰς Μομπελιέρον περὶ τὰ μέσα τῆς 18ης ἐκατονταετηρίδος, ἵνα συστήσωσι τὰ πρῶτα τοιαῦτα ἐργαστήρια.

Κατὰ τὸ 1790 πᾶντα τὰ ἐργαστήρια τῶν Ἀμπελακίων, ὅτινα πρότερον εἶχον ἴδιον πρακτορεῖον ἐν δικάροισι τῆς Γερμανίας πόλεσι, συνηττικρίσθησαν πρὸς ἐξαγωγήν καὶ ἀπὸ κοινοῦ πώλησιν τῶν ἐμπορευμάτων αὐτῶν· ἀρχηγοὶ καὶ ἐργάται συνεταγισθέντες ἐσχματίσαν κεφάλαιον 600 χιλιάδων γροσίων τῆς τότε ἐποχῆς, καὶ τρεῖς διευθυντὰς ἐξελέξαντο ὡς γενικοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἐταιρίας τῶν Ἀμπελακίων· ἄλλοι τρεῖς συνέταιροι μετέβησαν εἰς Βιένναν ἵνα διευθύνωσι καὶ ἐπιτηρώσι τὰ συμφέροντα αὐτῆς. Ἡ τῆς ἐργασίας διανομή ἦτο τόσον τελαίᾳ, οἱ διευθύνται, οἱ ἀντιπρόσωποι, οἱ ἐργάται, πάντες ἔδειξαν τοιαύτην δραστηριότητα, ζῆλον καὶ τιμιότητα ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σφίρει, ὥστε ταχέως ἡ ἄζια ἐκείτης μετοχῆς ἔδεκαπλασιάσθη· ἀδὲν θέλω ποτὲ λησμονήσαι, λέγει Γάλλος περιηγητῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δὲν θέλω ποτὲ λησμονήσαι ὅσα εἶδον εἰς τὰ Ἀμπελακία καὶ τὰ περίε αὐτῶν· πολυκνώρωπίαν ἐντελῶς διατηρουμένην ἐκ τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας τῆς, καὶ παρέχουσα ἐν μέσῳ τῶν βράχων τῆς Ὀσσης, τὸ συγκινητικὸν θέαμα οἰκογενεῖς ἀδελφῶν καὶ στενῶν φίλων ἐν ἀγάπῃ καὶ ἁρμονίᾳ ἠνωμένων· βλέπει τις ἐκεῖ τὴν φιλεργίαν συνάμα καὶ τὸν πρὸς τὰ γούματτα ἔρωτα· ἀπαντᾷ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα, πᾶσαι αἱ ὑψηλαὶ καὶ φιλελεύθεροι ιδέαι ἀναρπύουσιν ἐν ἐδάφει πρὸ αἰώνων ὑποτακγμένῳ ὑπὸ τὸν βαρὺν τῆς δουλείας ζυγόν.

Καὶ ἄληθῶς τοιαύτη ἦτο ἡ ἐνέργεια τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς φιλεργίας ἐν ἀπάρῃ τῇ Ἑλλάδι, δηλαδὴ παντοῦ ὅπου ἠδονήθη ἢ ἀναγεννηθῇ ἡ βιομηχανία. Ἄμικ δὲ ὡς ἔφθανον εἰς σημεῖόν τι προόδου, πᾶντα τὰ ἐργαστήρια συνίστων πρακτορεῖα καὶ ἐζήτουν συνεταίρους, Ἕλληνας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, παντοῦ ὅπου ἐπωλοῦντο τὰ προϊόντα των. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι, συστηθέντες ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι τῆς Γερμανίας, τῆς Ρωσίας, τῆς Ὀλλανδίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, δὲν ἠρκέσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ δώσωσιν ἐλευθέριον ἀγωγὴν εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ προτεκχλεύαν νέους εὐφρεῖς,

πλήν πτωχοὺς, ὅπως τοὺς ἐκπαιδεύωσιν ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐν τοῖς μᾶλλον περιβοήτοις Πανεπιστημίοις τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἄνδρες οὗτοι προσέτι μετὰ τῶν ἐν τῇ Τουρκίᾳ πλουσίων συνεφώνησαν ὅπως δι' ἐράνων ἰδρύσωσιν ἐν διαφόροις πόλεσι σχολεῖα, καὶ προσκαλέσωσι τοὺς ἱκανωτέρους τῆς ἐποχῆς διδασκάλους καὶ λογίους, καὶ ἐπέτυχον παρὰ τοῦ ὠνίου τῶν Μουσουλμάνων νὰ λάβωσι τὴν ἄδειαν νὰ σπείρωσιν ἐπὶ τὴν γῆν τῆς δουλείας τὸν σπόρον τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς. Οἱ κόποι τῶν ἀντημερίφθησαν διὰ τῆς ἐπιτυχίας, καὶ τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων, τῶν Κυδωνιῶν, τοῦ Βουκουρεστίου, τῆς Χίου, τῆς Πάτρου, τῶν Ἀθηνῶν, κλπ, κατέστησαν ἀκμαῖα, καὶ ἀρίστους ἄνδρας παρήγαγον. Πανταχοῦ, πλουτοῦντες ὕλικῶς, καὶ φωτιζόμενοι νοερῶς, ἐζητήσαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐπαναγάγῃσι τὰ φῶτα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν ἐστίᾳ, νὰ δώσωσιν ἐθνικὴν τάξιν εἰς τὴν νοητικὴν ταύτην ὑπεροχὴν, ἣν αἰέποτε διετήρησεν ὁ ἑλληνισμὸς ἀπέναντι τοῦ ὀθωμανοῦ, ἣν ἡ τουρκικὴ κυδέρνησις, χάρις εἰς τὸ αἰσχροὺν τῆς διαφθορᾶς σύστημα, ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐξεμεταλλεύετο.

Ἡ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκστρατεία τῶν Ῥώσων τοσοῦτον κατέστρεψεν αὐτὴν, ὥστε ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀπέβη ἀδύνατον νὰ καταταχθῇ καὶ αὕτη ἡ χώρα εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἄλλων, τῶν πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν βαδιζουσῶν διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἐμπορικῆς προαγωγῆς. Ὅτε οἱ Ῥῶσοι ἔφθασαν ἐκεῖ κατὰ τὸ 1770, 50 περίπου ἔτη εἶχον ἤδη παρέλθει ἀπὸ τῆς ἐν Πασσάροβιτς συνθήκης, δι' ἧς ὁ τόπος μετέβη ἐκ τῆς δεσποτείας τῶν Ἑνετῶν ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Φαίνεται δὲ κατ' ἀρχὰς ὅτι ἡ Πελοπόννησος δὲν ἐζημιώθη ἀνταλλάξασα αὐθέντην, καὶ κατὰ τὰς ἐκθέσεις τῶν Ῥώσων πρακτόρων, οὓς ἡ Αἰκατερίνη εἶχε πέμψει ἵνα ἐπαναστατήσωσι τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ Καλαμῶν μέχρι Τριπόλεως, ὁμοιάζον τὰ μέρη ἐκεῖνα πρὸς ἀπέραντον κῆπον· τοσοῦτον εἶχεν ἀναπτυχθῇ ἡ φυτεία καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς. Οἱ πόροι τῆς Πελοποννήσου βεβαίως ἦσαν ἀρκούντως ἄφθονοι, ἀφοῦ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀλβανῶν, ἥτις προὔκალεσε τὴν ὀλεθρίαν τῶν Ῥώσων ὑποχώρησιν, διετηρήθη ἐν αὐτῇ καθ' ὁλόκληρον δεκαετίαν, ἥτις ἦτο δεκαετία διηνεκῶν δηρώσεων, διαρπαγῶν καὶ σφαγῶν, ὥστε ἡ Πύλη ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς ὅπως τεθῇ πέρας τῇ λαφυραγωγίᾳ αὐτῶν. Ὁ περιβόητος Γαζῆ Χασσάν, ὁ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Τριπόλεως στήσας πυραμίδας πολλῶν χιλιάδων Ἀλβανικῶν κεφαλῶν, δὲν ἦτο ὁ ἀρμόδιος ὅπως, παρὰ τῷ εἰδεχθεῖ τούτῳ τροπαίῳ, ἀνορθώσῃ τὰ ἐρείπια, ὧν τότε ἔγεμεν ἅπασα ἡ χώρα· ἀπ' ἐναντίας τὴν κατέθλιψεν ὑπὸ παντοίας ἀγγαρίας καὶ φορολογίας· ἀπὸ τὸ 1770 μέχρι τοῦ 1780. Ὁ θάνατος ὁ ἀνδραποδισμὸς, ἡ ἐκουσία ἡ ἀκουσία μετανάστασις ἀφῆρσαν ἐξ αὐτῆς πλεον τῶν 100 χιλ. ψυχῶν· προσέτι δὲ ἡ πανώλης μετὰ φοβερᾶς ταχύτητος ἐπετάχυνε τὴν ληψανδρίαν· ὅθεν ἐγένετο πιθανόν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι ἤθελον ἐπὶ τέλους ἀνγκασθῇ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν γῆν ταύτην, καταδεδικασμένην εἰς παν-

τελῇ ὁλεθρον, ὅτε ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1789 ἔδωκεν αἰφνίᾳ αὐτῇ νέαν καὶ ἀπροσδόκητον ζωὴν.

Εἰς τὸ ἀκουστικόν ὅτι μεγάλη σιτοδεία ἐμύστιζε τὴν Γαλλίαν, βιάζουσα αὐτὴν νὰ προκτιθευθῇ ἀντὶ ὁδρῶν τιμῶν τὰ γεννήματα τῆς Ἀνατολῆς, ἀπειροὶ γεωργοὶ κατέλαβον τὰς πεδιάδας τῆς Πελοποννήσου· καὶ οἱ ἄγροί, πρὸ εἰκοσθετίας τοῦλάχιστον ἀποχερσιωθέντες, ἤρξαντο πάλιν καρποφορεῖν. Οἱ λιμένες τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ τῶν Ἰονίων Νήτων, οἵτινες εἶχαν τότε καταντήσῃ τὸ ἄνυλον μόνον πτωχῶν ὀλίγων, εἶδον αὖθις ἀναρχνέντα ἐμπορικὰ πλοῖα, καὶ συναίεθησαν ὑπὸ ναυτικῶν καὶ ἐμπόρων, διαμοιρασάντων μὲ τοὺς νησιώτας τῶν Ψαρῶν, τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν τὸ μονοπώλιον τῆς μετακομίσεως τῶν σιτηρῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Μαύρης καὶ τῆς Ἀζορικῆς θαλάσσης καὶ τῆς Κριμαίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ θαυμαστός Κορινθιακὸς κόλπος, ὅστις καὶ σήμερον ἔχει λαμπρὸν μέλλον, μετέσχε τῆς ἀνκνευωμένης εὐημερίας· ἡ πόλις τῶν Πατρῶν, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀπεράντου τούτου ὅρου, ὃν περικλείει παραλία ἱκανὴ νὰ παραγάγῃ παντὸς εἶδους καρπῶν, καὶ περιζώνει σειρὰ ὅλη ἐπισήμων πόλεων, κατὰ τὰ 20 τελευταῖα ἔτη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως κατήντησεν ἡ ἐσχάττος τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ, μετὰ τῶν τουρκικῶν λιμένων τῆς Μεσογείου, ἡ κεντρικὴ αὐτῆς θέσις κατέστησεν αὐτὴν ἐν ἐκ τῶν μᾶλλον συχναζομένων ἐμπορείων· ἀπεντα τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης διετῆρουν ἐκεῖ τότε προξενεῖα καὶ ἐμπορικὰ πρακτορεῖα.

Αἱ Σπέτσαι καὶ ἡ Ὑδρα εἰσὶν, ὡς γνωστὸν, δύο βράχοι πλησίον τῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου ὅλως γυμνοὶ καὶ ἄγροιοι, πλὴν ἔχοντες ἀσφαλεῖς λιμένας, καὶ τούτων ἕνεκα αἱ νῆσοι αὗται ἐγένοντο πολλοῦ λόγου ἄξιοι, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἀτυχὴς Χίος. Ὅτε ἐξεσφάγη ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, προίκα νῶν ἤδη ἑτῶν οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τούτων ἐπιτυχῶς ἠσχολοῦντο περὶ ἀκτοπλοϊκὸν ἐμπόριον ἀρκετὰ σημαντικόν· ἡ κομψότης καὶ ἡ ταχύτης τῶν πλοίων των, ὡς καὶ ἡ δεξιότης καὶ ἡ ρώμη τῶν ἐπ' αὐτῶν ναυαγῶν, ἦσαν γνωσταὶ ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς θαλάσσαις· ἀπὸ τοῦ 1791 μέχρι τοῦ 1800 οἱ ναυτικοὶ οὗτοι ἐπεσίτισαν τὰς μεσημβρινὰς τῆς Γαλλίας ἐπαρχίας, καὶ οὕτως ἐξασφάλισαν, μετακομίζοντες ζωοτροφίας, τὴν τρέφον τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων ἐν Ἰσπανίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ. Θαλασσοποροῦντες ὑπὸ ὀθωμανικὴν ἢ ρωσικὴν σημαίαν, (διότι εἶχον λάβει τὸ προνόμιον τοῦτο ἀπὸ τοῦ 1774, μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κουτσούκ-Καναρτί), οἱ νησιῶται ὠφελοῦντο ἐξ ὅλων τῶν φιλικῶν σχέσεων, αἵτινες συνέδεον τὰς δύο ταύτας δυνάμεις μετὰ τῶν λοιπῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης, ἦσαν ἀρκούντως ἰσχυροὶ ἵνα μὴ φοβῶνται τοὺς πειρατὰς τῆς Ἀφρικῆς, καὶ ἡ ἀνδρεία των εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς δοκιμασθῇ ἐπιτυχῶς κατὰ τοιούτων ἐχθρῶν· τὸ ἐξῆς δὲ περιστατικῶν συνετέλεσαν εἰς τὸ ν' ἀναδειχθῶσιν ἐπὶ μᾶλλον ἐπιτήδειοι καὶ ἐμπειροπάλεμοι. Ἐπειδὴ ὑπὸ στενὸν ἀποκλεισμόν διετέλουν τὰ παράλια ἐνθὰ τοὺς προσηκόντων αἱ ἐμπορικαὶ των ἐπιχειρήσεις, ἦτο ἀνάγκη ἀφευκτοῦ, ἐν μυρίαις

περιστάσει ν' ἀπατήσωσι τὴν προσοχὴν τῶν κατασκοπούντων πλοίων, διὰ τῆς ταχύτητος νὰ τὰ διαφύγωσι, καὶ ἐνίοτε νὰ ναυμαχήσωσιν ἵνα μὴ αἰχμαλωτευθῶσιν· ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει, ἡ ἀνδρία τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν ἔτι μᾶλλον ἀνεπτεροῦτο ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς κινδυνευούσης περιουσίας, διότι ἕκαστος αὐτῶν εἶχε μερίδιον τοῦ φορτίου· συχνότατα ἐξέρχοντο νικηταὶ ἐκ ταύτης τῆς πάλης, πάντοτε ἀνίσου, εἰσέπλεον διὰ δόλου ἢ διὰ τῆς βίας εἰς τοὺς λιμένας, ἀπεδίδαζον τρόφιμα ἢ ἐμπορεύματα, ἐλάμβανον εἰς ἀντάλλαγὴν ἄλλο φορτίον εἰδῶν λίαν ὑποτιμημένων ἕνεκα τῶν δυσκολιῶν ἢ τῶν κινδύνων τῆς ἐξαγωγῆς, καὶ οὕτως ἐκαρποῦντο, καίτοι ἀντὶ προυδαίων κινδύνων, μεγάλα κέρδη. Αἱ ἐνοχλήσεις, τὰ προσκόμματα, αἱ παντὸς εἶδους ἀπαγορεύσεις, αἱ ἐπιβληθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἑπειρωτικοῦ συστήματος εἰς ὅσας κυβερνήσεις εἶχεν ὁ Ναπολέων ἀναγκάσει νὰ συμμαχήσωσι μετ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ταῦτα πάντα ἔτι μᾶλλον συνετέλουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐμπορίας τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν. Οἱ Ἀγγλοὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μετεκόμιζον εἰς τὴν Ἰδρην, εἰς τὰς Σπέτσας, εἰς τὰ Ψαρά, εἰς Θεσσαλονίκην, εἰς διαφόρους λιμένας τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἠπείρου, τῆς Ἀλβανίας, τὰ ποικίλα προϊόντα τῶν, ὧν ἡ εἰσαγωγή πανταχοῦ ἦτο ἀπηγορευμένη, τὰ δὲ ἑλληνικὰ πλοῖα εὗρισκον τὸν τρόπον νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς τὴν ἀποκεκλεισμένην Ἠπειρον. Πολλοὶ ἔμποροι Ἕλληνες, ὡς ἀντιπρόσωποι ἀγγλικῶν ἐταιριῶν, κατώκησαν τὴν Μελίτην, καὶ, ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, οὐχὶ μικρὰν περιουσίαν ἐκτῆσαντο· αἱ τρεῖς ῥηθεῖσαι νῆσοι κατήντησαν κύρια ὅλου τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐφήρμοσαν εἰς τὰς συναλλαγὰς τῶν τὸν Γαλλικὸν Κώδικα· ἄλλως τε δ' ἦσαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ ἀντὶ φόρου ἐτησίως ἐχορήγουν τῇ Πύλῃ τὸν ἀριθμὸν 500 ναυτῶν, οἵτινες ἀπετέλουν ἐν τῷ τουρκικῷ στόλῳ τὸ ἐκλεκτὸν μέρος αὐτοῦ· συνάμα στρατιῶται καὶ ἐπιτηδειότατοι ναυτικοί, ταχέως καὶ εὐκόλως ἐφθανον εἰς τὸν βαθμὸν τὸν προωρισμένον εἰς τὸν ἀτρόμητον χαρακτῆρά των, τὴν ἐξιν των εἰς τὰ τῆς Οὐλάσσας, τὴν ἀγγίνοιν καὶ τὴν δραστηριότητά των, κατὰ πολὺ ὑπερτέρων τῶν Τούρκων ναυτῶν. Πλεῖστοι τῶν Ἰδραίων ἦσαν ἀρχηγοὶ πλήρώματος, ναύκληροι, πηδάλιοῦχοι, πλοίαρχοι ἐνίοτε μικρῶν σκαφῶν, καὶ ἐν γένει ἀντικαθίστων τοὺς Τούρκους εἰς ὅσας ὑπηρεσίας ἀπῆτουν γνώσεις καὶ ἀρετὰς ξένας εἰς τοὺς τελευταίους. Ὁ τῆς Ἰδρας πληθυσμὸς ἐλογίζετο τότε περὶ τὰς 35 χιλ. ψυχῶν, ὁ δὲ τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν ἦτο κατώτερος.

Ὁ ὁσημέραι αὐξάνων τῶν νησιωτῶν πλοῦτος ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως τοὺς ἔχῃ ἐν μεγίστῃ ὑπαλήψει ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, τιμῶσα αὐτοὺς διὰ τῆς προσήγορίας οἱ Ἐπίκουροι, ἐνῶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας ἀπεκάλει πάντοτε διὰ τῆς ὑβριστικῆς ὀνομασίας τοῦ βεραγιά. Ἐπὶ τῶν βράχων τούτων ἐπὶ πολὺν χρόνον θεωρουμένων ἀκατοικήτων, μακρόχρονα μέγαρα ἀντικατέστησαν τὰς πενιχρὰς τῶν ἀλιέων καλύβας· πλήρης βιωτικὴ ἀνεσις, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ Εὐ-

ρωπαϊκή πολυτέλεια, παρεισέχθη παρὰ τοῖς νησιώταις, λαβοῦσα καὶ τινὰ ἀποχρώσιν τῶν Τουρκικῶν ἡθῶν.

Ἡ ἀνάμειξις αὐτῇ τῶν ἑξῶν τρόπων καὶ τῆς δραστηριότητος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ μετὰ τῶν μελλήκων ἔξεων, τόσον προσφιλῶν τῷ Ἀσιακῷ, ἦτο μάλ-
λον διακυμαμένη παρὰ τοῖς Χίοις. Ἐξ ἀπασῶν τῶν νήσων, τῶν ἀπὸ τῶν
παλαιτάτων χρόνων εὐκλεῶν, ἅτε δὲ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Φράγκων ἐπὶ πολὺ
διατελέσασα, ἡ Χίος ἦτο ἡ μὲν μέχρι τοῦ 1821 ἐκφυγοῦσα τὴν Ὀθωμανικὴν
βυρσαρότητα, καὶ ὤφειλε τοῦτο εἰς τὴν ἐμπορείαν της. Τὰ πλοῖα καὶ οἱ
ναῦται αὐτῆς τότε δὲν ἐφημίζοντο τόσον ὅσον οἱ τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Ψαρῶν,
ἀλλ' ὑπερῆγον αὐτῶν διὰ τε τῆς εὐφροίας, τῆς ἐπιμελοῦς καλλιέργειας καὶ
τῆς ποικιλίας τῶν διαφόρων αὐτῆς προϊόντων, πάντων ἀρίστης ποιότητος. Ἡ
νήσος ἄπασα ὠμοῖαζεν εὐκυνθεὶ κήπῳ· οἱ λόφοι της παρήγον πάντοτε τοὺς
αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος περιφήμους οἴνους· ὁ βάλσαμός τῶν ἄγρῶν της
ἠμιλλᾶτο κατὰ τὴν ποιότητα πρὸς τὸν βάλσαμον τῶν Σερρών, καὶ αἱ συνο-
μωρεῖαι της ἐπρομήθευον μετὰ ξαν οὐδόλως ὑποδεεστέραν τῆς Ζαγοράς.
Καὶ αὐταὶ αἱ βοδιωναὶ της, ὧν τὰ μύρα ἦσαν σπουδαῖον ἐμπόριον, οὐδὲν ἐν
τῇ τρυφῇ αὐτῆς ἔμενον ἀχρηστον. Πολλὰ χωρία ἀποκλειστικῶς ἐκαλλιεργοῦν
τὸ πολύτιμον δένδρον τῆς Μαστίχης. Οἱ Τούρκοι διετήρουν ἐκεῖ Πασχᾶν καὶ
οἱ οὐραῖαν, ἀλλ' ἡ νήσος, ὡς ἡ Ζαγορά καὶ ἄλλα τῆς Θεσσαλίας μέρη, εὐρί-
σκετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Βασιλίδεως Σουλτάνης, προστασίαν λίαν προσο-
δικὴν εἰς ταύτην, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐπωφελεῖ εἰς τοὺς κατοίκους. Ἡ Χίος διε-
τήρει σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ σχολεῖον, ἐν ᾧ ἐδιδάσκοντο ἐπιτυχῶς καὶ αἱ ἐπι-
στῆμαι· ἠκροῶντο δὲ τῶν μαθημάτων τούτων καὶ πολλοὶ ξένοι σπουδασταί.
Τοῦτο εἶχεν ἀποκτήσει βιβλιοθήκην, τυπογραφεῖον, σπουδαστήριον τῆς φυσι-
κῆς καὶ ἐργαλεῖα τῆς ἀστρονομίας· ὅθεν δυνατόν ἐστι εἰπώμεν ὅτι ἐξ ἀπάν-
των τῶν σχολείων τῶν τότε ἰδρυθέντων καὶ ὑπὸ τοῦ ἐμπορίου διατηρου-
μένων, τὸ τῆς Χίου ἦτο τὸ πλουσιώτατον, καὶ τὸ παρέχον τοῖς σπουδασταῖς
τὰ πλεονέστερα καὶ ἐντελέστερα μέσα ἐκπαιδεύσεως.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ Πύλη ἐβόλεπε μετ' ἀδικρορίας τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν
συρρέοντα εἰς τὰ σχολεῖα, καὶ μετὰ ζέσεως καὶ ἀπληστίας ἀκροώμενον τῶν
μαθημάτων ξένων διδασκάλων· δὲν συνησθάνετο τὸν κίνδυνον τὸν προκύβοντα
ἀπὸ καταστημάτων, ὧν ἡ ἰδρυσις καὶ ἡ ὑπαρξίς ἔφερον αὐτῇ πολλὰ χροήματα
καὶ ἀσφαλεῖς προσόδηος· δὲν ἐνόει ὅτι ἡ διὰδοσις τῆς παιδείας, χάριν τῆς
ὁποίας μείζων ἀριθμὸς βεκαχίδων εὖ ἠγμένων ἠθύνετο καὶ χορηγῆσθαι τὴν
ὕπηρεσίαν τοῦ εἰς τε τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ εἰς τὰ προξενεῖα ἐν τῇ
ἐξωτερικῇ, ἐμελλεν ἡμέραν τινὰ καὶ στραφῇ κατ' αὐτῆς.

Ὁ πλοῦτος καὶ τὰ συμφέροντα τῶν μεγάλων Ἑλλήνων τραπεζίτων, ὄντας
συγδεσμένους μετὰς μεγάλαις τοῦ Φαναρίου οἰκογενείαις, ἐξήσκουν ἄξιον λό-
γου ἐπιρροὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, διότι τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, ἐπὶ τῶν πόρων
ἐκείνων ἐστηρίζοντο ὅλα τὰ οἰκονομικὰ μέσα καὶ ὅλη ἡ χρηματικὴ ὑπάλι-

φικῆς τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἡ ἐπιστημὴ τῶν Ἑλλήνων τραπεζίτων ἦτο ἀρκετὰ ἀρχαία, πλὴν τεραστίως ἐμεγαλύνθη ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ Πύλη παρεδέχθη τὸ σύστημα τοῦ πλειστηριάζειν ἐν τῷ Διδανίῳ τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀρχηγίας. Κατ' ἀρχὰς οἱ Φαναριῶται τραπεζίται ἐχρησίμευσον ὡς ἐγγυηταὶ ἢ μεσίται μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν βέηδων, οἵτινες ἀπέβλεπον εἰς ἀξίωμα τι· ἀλλὰ μετὰ καιρὸν ἐπαρυσίσθησαν πλειστηριασταὶ δι' ἰδίον τὸν λογαριασμόν, καὶ προστιμήθησαν τῶν Τούρκων ὡς πλουσιώτεροι καὶ ἔχοντες στερεωτέραν παρουσίαν πρὸς τοῦτοις ἢ ἰκανότης των, τὰ μέσα των ἐν ταῖς συναλλαγαῖς, καὶ ἰδίως ἡ ἀγορὰ ἐχερυσθῆ, ἐπιβαλλομένη αὐτοῖς ὑπὸ τῆς ὑποταγῆς των, παρεῖχον τὸ ἀσφαλέστατον ἐγγυον. Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ τραπεζίται ἀγοράζοντες τὰ ἀξιώματα μεταπώλουν αὐτὰ εἰς εὐγενεῖς Ὀθωμανοὺς, μὴ δυναμένους νὰ τὰ λάβωσιν ἀπ' εὐθείας. Ὁ Ὀθωμανὸς, ὁ ἀξιὼν νὰ κυβερνήσῃ ἐπαρχίαν τινὰ, νὰ διοικήσῃ φρούριόν τι, ἢ ζητῶν ἄλλην τινὰ δημοσίαν λειτουργίαν, εὗρισκε παρὰ τῷ φαναριώτῃ τραπεζίτῃ *ghirmania* ἀνοικτὰ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ποικίλην εἶχεν ἐκλογὴν· τότε ὑπεχρεοῦτο, εἴτε ὡς συνέτακτος τοῦ τραπεζίτου, εἴτε ὡς ψευδώνυμός του, ἢ ἀντὶ ὠρισμένης ἀντιμισθίας νὰ μεταβῇ ὡς εἰσπράκτωρ εἰς τὸ πασαλίκι, τὴν ἐπαρχίαν ἢ τὴν κοινότητα τῆς ἐκλογῆς του, καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς εἰσπραξέως τῶν διετῶν φόρων, οὓς ὁ τραπεζίτης εἶχεν ἤδη ἀποτίσει εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Κυβερνήσεως. Οὗτος οὐδὲν ἄλλο ἀπῆτει παρὰ τοῦ Ὀθωμανοῦ διοικητοῦ, αὐτῷ γενομένου συνεταίρου του, ἢ δραστηριότητα· ὅσον δ' ἀπέβλεπε τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν καλὴν τάξιν, τοῦτο ἦτο ἔργον Ἕλληνας γραμμακτέως, σταλλομένου παρὰ τῷ διοικητῇ, καὶ ἐνεργοῦντος ἐν ὀνόματι αὐτοῦ. Ὁ Ὀθωμανὸς ἀπλῶς ἐχρησίμευσεν ὡς ἀναίσθητον φόβητρον, προωρισμένον νὰ ἐμπνέῃ τὸν τρόμον εἰς τοὺς Τούρκους ἐπίσης καθὼς καὶ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς, καὶ νὰ καταθλίβῃ ἀδικοκρίτως ἀμφοτέρους, ὅπως εἰσπράξῃ ὁ τραπεζίτης τὰ προπληρωθέντα χρήματα μετ' ὠφελείας.

Ἐπιτροχάδην ἐξεθέσαμεν τίνι τρόπῳ συνεβιβάζοντο αἱ παρόμοιαι ὑποθέσεις μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν τῆς Πύλης καὶ τῶν Χριστιανῶν τραπεζίτων· σχεδὸν δὲ τὸ αὐτὸ ἐπεκράτει σύστημα ἐν πλείταις ἄλλαις λεπτομερείαις, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ταπεινοτάτας διοικητικὰς βαθμίδας. Ὁ Κωνσταντινουπολίτης τραπεζίτης, ἄμεσος τραπεζίτης, ἄμετος ἐπιστάτης τῶν ἰδιαιτέρων συμφερόντων τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν μεγιστάνων τῆς Αὐλῆς, διετῆρει ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀνταποκριτὰς, εἶδος ὑπενοικιστῶν τῶν προσόδων (*iltil'ami*), οἵτινες διὰ λογαριασμόν του ἠγόραζον θέσεις βέη, ἀγά, καδῆ, ἵνα τὰς μεταπώλῃσι εἰς Τούρκους κατωτέρας τάξεως. Ὅσα δ' αἱ ἐξ αὐτῶν ὠφελείαι ἦσαν μείζονες, τόσῳ οἱ δευτερεύοντες δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἠναγκασμένοι νὰ ἐκπληρώσωσι βχυτάτας ὑποχρεώσεις, ἔπρεπε νὰ φανῶσιν ἐπιτηδειώτεροι εἰς κακώσεις ἐν αὐτοῖς, ἢ τραχύτης καὶ αὐτὴ ἡ ἀπῆνευ, εἶχον καταντήσῃ ἰδιό-

τήτες τοῦ ἐπαγγέλματος ἐπὶ τοιούτων βάσεων ἐν μέρει ἠρεῖδετο τὸ ὅλον κυβερνητικὸν σύστημα, διότι ἐπὶ τέλους ἡ ἀληθὴς οὐσία, ἐξ ἧς οὗτοι ἐκκρποῦντο, ἦσαν ἡ ἐργασία καὶ οἱ ἰδρώτες τοῦ λαοῦ· ἡ δὲ ἀπληστία τῶν πρακτόρων τῆς τυραννίας οὐδενὸς ἐφείδετο οὔτε Μουσουλμάνου, οὔτε Χριστιανοῦ.

Ἀδύνατον νὰ παρατηρήσωμεν εἰς ποῖον βαθμὸν ἐξευτελισμοῦ καὶ ἐξυγρυνώσεως περιῆλθεν ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ὑπὸ τὴν κτηδεμονίαν τῶν ἀπελευθέρων αὐτῆς Φαναριωτῶν, Ἀρμενίων καὶ Ἰουδαίων· πλήν ἡ ἀπάθεια αὐτῆς ὑποκειμένη εἰς φρενητιώσας ἐξεγέρσεις, πολλάκις κατέστησεν αὐτὰς τὰς μεγάλαις περιουσίαις τῶν αἰτίων σπουδαιοτάτων κινδύνων. Αὐτοὺς ἐπιδοκρύνουσα διὰ μείζονος ἔτι εὐθύνης ἢ τῆς κατημένης ἐπιβροχῆς, ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτῶν πᾶν μέσον ἵνα ποτὲ χωρίσῃαι τὰ ἴδια αὐτῶν συμφέροντα ἀπὸ τῶν συμφερόντων τῆς Πύλης. Ἡ δουλεία τῶν Ἑλλήνων ἦτο ὁ ὅρος τῆς ἐαυτῶν ὑπάρξεως· κατὰ συνέπειαν εὐκόλως ἐννοεῖ τις πόσον ζωηρὰ πρέπει νὰ ἦτο ἡ ἀντενέργεια αὐτῶν εἰς τὰς διακνητικὰς τοῦ ἔθνους προόδους, ὧν ὁ σκοπὸς ἦτο τόσον φανερός. Ὁ πολιτισμὸς, στενοχωρούμενός κατὰ τὴν ἀνάπτυξίν του, συνῆψε πόλεμον μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας, ἴσως ἦτονον δραματικὸν ἢ τὴν ἐνοπλίον πάλην τῶν Κλεφτῶν, καὶ ὁμῶς ἀποφασιστικόν. Οἱ ἔμποροι, ὅσοι διετηρήθησαν καθαροὶ πάσης μετὰ τῶν Τούρκων συγκαχυργίας, ἐπιτυχῶς μετεχειρίσθησαν τὸ ὄνιον αὐτῶν, καὶ ὑπερίσχυσαν τῶν ἀντιπάλων τῶν ὑπερπλειστηριάζοντες. Τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταγισμοῦ, ὅπερ ἐν ταῖς ἡνωμέναις ταύταις προσπαθείαις μέχρις ἀξιοθωμάστου σημείου ἀνεπτύσσετο παρ' αὐτοῖς, πολλῶν καὶ σπουδαίων πλεονεκτημάτων ἐπέτυχεν ἐπὶ τοῦ πλοῦτος καὶ εὐστράφους πνεύματος τῶν Φαναριωτῶν. Κεφάλαια ὑπὸ ἐμπόρων ἀφιερωμένα εἰς φρόνιμον σύστημα βελτιώσεων, ἐχρησίμευσαν εἰς ἱδρύσιν νοσοκομείων, προκαταρκτικῶν σχολείων, καὶ εἰς ἄλλα κοινωφελῆ ἔργα· προσέτι, εἰς λύτρωσιν τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς οὐσγενῶν, εἰς περίθαλψιν τῶν ὄσων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξαγοραστῶσιν, εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀπόρων νέων· οἱ Τούρκοι ἀντὶ ὑψηλῆς τιμῆς ἐπώλουν τὴν ἀνοχὴν τῶν, ἀλλ' ἡ ἀπρονοησία τῶν δὲν εἶχεν ὄριον, καὶ οἱ Ἕλληνες ὠφελοῦντο τῆς ἑκρας ταύτης ἀδιαφορίας ἀγοράζοντες καθεικάστην νέας καὶ πνυτοῖας χορηγίας.

Ἐμποροὶ τινὲς καὶ λόγιοι, ὅμοι ὡς ἀνεφάνησαν σημεῖα τῆς Ἐπαναστάσεως, ἔψαζον πᾶν ἐνοπλίον κίνημα, φρονούντες ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἔθνους ἠδύνατο νὰ κηταστραφῇ ἐκ διαλειμμάτων, καὶ διὰ λανθανούσης οὕτως εἰπεῖν προσπαθείας, ἢ Ὀθωμανικῆς δεσποτείας· ἄλλοι ὁμῶς πάλιν ἐθεώρησαν καλὸν, καὶ μάλιστα ἀναγκαῖον, νὰ ὑποστηριχθῶσι τὰ ἐπαναστατικὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Πελοποννήσου κινήματα. Κατὰ τὴν ἀπόπειράν τῆς ἐν ἔτει 1770 ἐπαναστάσεως, διάφοροι νησιῶται παρεσχεύασαν πλοῖα, συνέπραξαν τοῖς Ῥώσοις, καὶ ἐπὶ ἡγεγον μεγάλας ζημίας εἰς τοὺς Τούρκους. Μετὰ δέκα ἔτη ὁ περίφημος Ἀχμὲτ Κατσώνης εἶρε βοηθοὺς μετὰ τῶν πλοιάρχων τῆς

Ἰδὼς, τῶν Σπαρτῶν καὶ τῶν Φαίρων· ἀλλ' ἀπ' ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ἐπειδὴ τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον ἐν τῇ Μεσογείῳ σημαντικῶς ἐξυπλώθη, οἱ Ἕλληνες ἔχοντες σπουδαῖα συμφέροντα καὶ προφυλάττειν, καὶ διακινδυνεύοντες τότε σημαντικωτέρως περιουτίας, ἐδείχθησαν ὀλιγώτερον πρόθυμοι καὶ διακινδυνεύειν τὰ πάντα ἐν ἐπαναστάσει.

Ὅπως δὲ καὶ ἂν ἔχωμεν αἱ ἀτυχεῖς αὗται ἀπώπειροι, καὶ ἂν διάφορα σχέδια ἔμειναν ἀνεκτέλεστα, βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ περνησιμένη, πλουσία, καὶ φιλόπονος τάξις, ἣν ἀνέπλασεν ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία, σταθερῶς ἔπειθεν ἀπ' ἀρχῆς, διὰ τῶν παντασιδῶν προόδων τῆς καὶ διαλύσει τὴν ἰσορροπίαν, οὕτως εἶπεῖν, ἣτις ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς ἐλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τῶν κατὰ θλιπτικῶν μέσων τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν μέσων τῆς ἀντιστάσεως τῶν ὑποδουλωμένων. Ἐπεὶ ὁμοῦς ἡ μεταβολὴ αὕτη καὶ ἡ προϊούσα ἀνάμικτος ἐπαναστάσις καὶ φθάσων εἰς σημεῖόν τι, ὅτε ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε ν' ἀλλάξωσι ὅσιν καὶ νὰ λήξωσιν εἰς πόλεμον ἐξοντώσεως, ὃ ἐστὶν ὅτε οἱ Τούρκοι, ἐξερχόμενοι τῆς βαθείας νύκτης, καὶ ἐγειρόμενοι πρὸ τῆς ἀδύσεως, ἤθελον ἀναγκασθῆναι ν' ἀναγνωρίσωσι πρὸς ζυμίαν των, τὴν ἐξῆς τρανοτάτην ἀλήθειαν, ὅτι διὰ τοῦς ὑποδουλωμένους λαοὺς βῆμα μόνον χωρίζει τὴν διανοητικὴν καὶ ὕλην ἐπίδοσιν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως. Αἱ ἐσπευσμέναι πράξεις μελῶν τινῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας πολὺ ἐπετάχυναν τὴν στιγμὴν ταύτην, καὶ ἡ πρόωρος καὶ ἐπιδεικτικὴ ἐνέργεια τῆς ἐν ταῖς Παρισίοις Ἐγερμονίαις ἐπαναστάσεως ὁλοσχερῶς ἀπεσχίσεν αὐτήν· μία μόνη ἐλείπετο ἐκλογὴ τῇ Πύλῃ, ἡ ἐξολοθρευσις ἢ ἡ ἀπελευθέρωσις δούλων, ἥδη ἐπιφύθων, καὶ φυσικῶς ἐξελέξατο, ὅτι ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ τις ἐκ θηριώδους καὶ φανατικοῦ ἐγώισμοῦ. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις περιεβλήθη μέγιστον τρόμον, καὶ οὕτως ἐπέσπευτε τὸ κίνημα ὅπερ ἐβούλετο νὰ καταστείλῃ.

Προσεπλήσσαμεν ν' ἀποδείξωμεν τίνι τρόπῳ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐζωίας διὰ τοῦ ἐμπορίου προητόμασε τὴν πολιτικὴν ἀναδείωσιν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους· ἀνκνιφόρως αὕτη δὲν εἶναι ἡ μόνη αἰτία τῆς θυμασίας καὶ ὅλως τεραστίας ταύτης μεταβολῆς· ἐὰν δὲ ἦεν μᾶλλον τυφλὸς ἢ φιλοπικρία, τὸ παρόδειγμα τοῦτο ὁλοκλήρου λαοῦ ἐξαγροαζόμενου μακρᾶς δουλείας διὰ τῆς οὐλοπονίας καὶ τῆς συνέπειας, εἶναι ἐν τῶν λιμνηροτάτων καὶ ὠρε-λημωτάτων μαθημάτων, ὅτινα δύναται ποτε νὰ δώσῃ ἡ ἱστορία πρὸς ἐκείνους ὃν χάριν γράφεται.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως παρέστησεν ἡμῖν καὶ κακίας· ἀλλὰ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ παραπτώματα τῶν πατέρων μας δεόν ν' ἀποδοθῶσιν ἐν μέρει εἰς τοὺς καιροὺς καὶ εἰς τὰς περιστάσεις ἐκείνας, ἐν μέρει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ φυσικὴ μακρᾶς καὶ κτηνώδους δουλείας ἀπόρροια, καὶ ἄλλα πάλιν, κακῇ μοίρᾳ, ὡς ἀρχαῖον καὶ προγονικὸν κληροδότημα. Τὸ σῶμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ σήμερον ἐτι συνίσταται ἐνθεν μὲν ἐκ στοιχείων γεγνη

παρότρυν και θάνατον ἐπαπειλούντων, ἐνθεν δ' ἐκ στοιχείων νεαρῶν και ζω-
τικῶν. Ἐλπίζομεν ὅτι, τῇ θεῇ συνάρσει και τῇ ἀνθρωπίνῃ συνεργείᾳ, θέ-
λουσιν ὑπερισχύσει κατὰ μικρὸν τὰ νεαρὰ και ζωτικὰ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους
στοιχεῖα, ἐρειδόμενα ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς και διανοητικῆς ἀναγεννήσεως
αὐτοῦ· ἀλλὰ μὴ ἀπκτώμεθα ὁμῶς, ὁ μέγιστος και θανάσιμος τοῦ Ἑλληνισμοῦ
ἐχθρὸς εἶναι ἐσωτερικὸς μᾶλλον ἢ ἐξωτερικὸς, ὡς ἐνεδρεῦων ἐν αὐτοῖς τοῖς
σπλάγχχνοις αὐτοῦ. Οὐχ ἥττον ὀφείλομεν καὶ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐδέποτε, ἐν οὐ-
δεμίᾳ ἄλλῃ γενεᾷ, ἀνεφάνησαν τόσον ζωηραὶ και θερμουργοὶ ἢ φιλοπατρία, ἢ
μεγαλοφροσύνη και ἢ ἐθνικὴ συνείδησις, ὅσον ἐν τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, ἣτις ὑπέστη
τοσοῦτον γενναίως και καρτερικῶς ἐπὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη τοιαύτην ἀνίσον
πάλην.

Περαιῶν ἤδη τὸν λόγον, ἐκφράζω τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν ὅτι, ἐὰν ἐμ-
μένωμεν πιστῶς προσκεκολλημένοι εἰς τὰς ἀρχαίας ἡμῶν ἐθνικὰς παραδόσεις,
τὸ ἀρεθὲν ἀτελείωτον ἔργον τῶν πατέρων μας θέλει συμπληρωθῇ. Καλὸν
πρὸς τούτοις θεωρῶ ν' ἀνακαλέσω τοὺς ἐπομένους λόγους τοῦ μεγάλου τῆς ἡμε-
τέρας ἐποχῆς ἱστορικοῦ λέγοντος: «Ἀκριβῶς σταθμίζων τὰ πράγματα, ἐν πά-
σῃ συνειδήσει δύναμαι καὶ εἶπω ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐθνῶν, εἰς ὁμοίαν
ἢ παρεμπερεῖς περιελθὼν συμφορὰς, ἀνέδειξεν ἢ πλείονα καρτερίαν ἢ πλείονα
δραστηριότητα· ἐὰν πολλοὶ δελεασθέντες ὑπὸ τῶν δώρων τοῦ νικητοῦ ἐξισλα-
μίσθησαν, ἐὰν ἕτεροι, οὐκ ὀλίγοι, ἀθυρήσαντες ἀπεδήμησαν, καὶ ἢ ἐξεφραγ-
κίσθησαν ἢ ἐξεόρωσίθησαν, ἢ μεγάλη τοῦ ἔθνους ὁμὰς ἐνέμεινε πιστὴ εἰς
τὴν γῆν τῶν πατέρων αὐτῆς, εἰς τὰς παραδόσεις και εἰς τὴν θρησκείαν αὐ-
τῆς, εἰς τὸ ὄνομα αὐτῆς, εἰς τὸ μέλλον αὐτῆς.»

Ἐν Μασσαλία,

Σ. Α. Β.

ΑΝΥΠΑΡΚΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

Ἡ βυζαντικὴ παιδεία δὲν ἐγέννησε βεβαίως ἀριστουργήματα· ἀλλ' ἐξ
ἴσου ἀνκνίρρητον εἶνε, ὅτι ἡ δημοσίευσις τῶν βυζαντίνων συγγραφέων δὲν
ἠξιώθη τῆς ἐπιμελείας ἐκείνης και ἀκριθείας, ἣτις κατεβλήθη και κατα-
βάλλεται περὶ τὴν ἐκδοσιν τῶν συγγραφέων τῆς ἐκκρίτου ἀρχαιότητος και
τῶν ἔργων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἱστορίαν και τὰ γράμματα τῶν λαῶν
τῆς ἐσπερίας και ἀρκτίας Εὐρώπης. Οὕτω δὲ τὸ μὲν αἰ γραφογνωστικαὶ
δυσχέρειαι, τὸ δὲ ἢ παράλειψις ἀντιβαλὼν διαφόρων κωδίκων τοῦ αὐτοῦ
συγγραμματος, τὸ δὲ τέλος οὐ σπανίως ἢ ἀγνοία τῶν ιδιωμάτων τῆς βυ-
ζαντικῆς γλώσσης, ἀπεχούσης, παρὰ πάντα αὐτῆς τὸν κόμπον, τῆς μεμε-
τρημένης ἐκείνης και σώφρονος ἀτιθίδος, παρήγαγον συνεχέστατα μὲν εἰς
ἀτελεστάτας ἐκδόσεις, ἐνίοτε δὲ και εἰς τερατώδη παραπτώματα ἀνάξια
ἀνδρῶν λογίων.